

Jerzy Wróblewski

**WYBRANE ZAGADNIENIA TEORETYCZNE STOSOWANIA PRAWA
PRZEZ SĄD NAJWYŻSZY
POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ***

I. ZADANIA I FUNKCJE SĄDU NAJWYŻSZEGO

A. Zadania i funkcje Sądu Najwyższego PRL zostały określone ustawą z dnia 20 września 1984 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2 października 1984 r., nr 45, poz. 241). Dla przedstawienia wybranych zagadnień teoretycznych stosowania prawa przez Sąd Najwyższy dobrze jest we wstępie przytoczyć wybrane przepisy powołanej ustawy.

„Art. 1 ust. 1. Sąd Najwyższy jest naczelnym organem sądowym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

2. Sąd Najwyższy stoi na straży politycznego i gospodarczego ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ochrania zdobycze ludu pracującego, własność społeczną oraz prawa i prawem chronione interesy obywateli.

3. Sąd Najwyższy sprawuje wymiar sprawiedliwości, strzeże praworządności ludowej oraz całą swoją działalnością rozwija i umacnia świadomość prawną obywateli”.

Postanowienia art. 2 charakteryzują ogólnie działalność judykacyjną Sądu Najwyższego.

„Art. 2. 1. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością wszystkich innych sądów w zakresie orzekania.

2. Sąd Najwyższy rozpoznaje sprawy w zakresie przekazanym szczególnymi przepisami.

3. Sąd Najwyższy zapewnia prawidłowość i jednolitość wykładni prawa i praktyki sądowej w dziedzinach poddanych jego właściwości”.

* W tekście wykorzystuję moje opracowanie *Stosowanie prawa przez Sąd Najwyższy* „Nowe Prawo” 1985, t. 5.

Warto też przytoczyć ustawowe określenie trybu wykonywania funkcji przez Sąd Najwyższy. Artykuł 13 wymienia następujące tryby wykonywania tych funkcji:

„1) rozpoznawanie środków odwoławczych od orzeczeń sądowych stosownie do przepisów prawa procesowego;

2) rozpoznawanie rewizji nadzwyczajnych od orzeczeń sądowych oraz na mocy przepisów szczególnych od orzeczeń innych organów;

3) podejmowanie uchwał zawierających wytyczne w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej w celu ujednolicenia orzecznictwa wszystkich sądów oraz innych organów, których orzecznictwo jest poddane nadzorowi Sądu Najwyższego;

4) podejmowanie uchwał mających na celu wyjaśnienie przepisów prawnych budzących wątpliwości lub których stosowanie wywołało rozbieżność w orzecznictwie;

5) podejmowanie uchwał zawierających rozstrzygnięcia zagadnień prawnych budzących poważne wątpliwości w konkretnej sprawie;

6) rozpoznawanie innych spraw należących do właściwości Sądu Najwyższego na mocy ustawy niniejszej lub na mocy innych ustaw”.

W związku z rozważaniami w niniejszej pracy warto przedstawić pewne rozwiązania proceduralne szczególnie ważne w związku z ujednolicającą funkcją Sądu Najwyższego.

Uchwały zawierające wytyczne w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej „wiążą wszystkie sądy oraz inne organy, których orzecznictwo zostało poddane nadzorowi Sądu Najwyższego (art. 23 ust. 1). „Uchwały pełnego składu Sądu Najwyższego, składu połączonych izb lub całej izby z chwilą ich podjęcia uzyskują moc zasad prawnych. Skład siedmiu sędziów może postanowić o nadaniu jego uchwale mocy zasady prawnej” (art. 23 ust. 2).

Istotna jest moc uchwalonych zasad prawnych. Wiążą one wszystkie składy orzekające w Sądzie Najwyższym (art. 23 ust. 3). Odstąpienie od zasady prawnej przez Sąd Najwyższy obwarowane jest szczególną procedurą, którą określa art. 24: „1. Jeżeli jakikolwiek skład Sądu Najwyższego zamierza odstąpić od zasady prawnej, przedstawia powstałe zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia pełnemu składowi izby. 2. Odstąpienie od zasady prawnej uchwalonej przez izbę, przez połączone izby albo przez pełny skład Sądu Najwyższego wymaga ponownego rozstrzygnięcia w drodze uchwały odpowiednio przez właściwą izbę, połączone izby lub pełny skład Sądu Najwyższego. 3. Jeżeli skład jednej izby Sądu Najwyższego zamierza odstąpić od zasady prawnej uchwalonej przez inną izbę, rozstrzygnięcie następuje w drodze uchwały obu izb. Izby mogą przedstawić zagadnienie prawne do rozpoznania przez pełny skład Sądu Najwyższego”.

Powołane przepisy wymownie wskazują na rolę, jaką ma działalność Sądu Najwyższego w zakresie nadzoru judykacyjnego i jak ważne są unormowania

zapewniające jednolitość orzecznictwa samego Sądu Najwyższego, a przez to i innych sądów.

B. Przedstawione w zarysie najważniejsze z punktu widzenia niniejszych rozważań przepisy regulujące działalność Sądu Najwyższego charakteryzują jego rolę jako najwyższego organu sądowego w PRL¹.

Ale trzeba podkreślić, że również Sąd Najwyższy, jako sąd, jest organem stosowania prawa. Dlatego i do niego odnoszą się teoretyczne ustalenia modelu sądowego stosowania prawa, który zostaje skontrastowany z modelem kierowniczego oraz modelem administracyjnego stosowania prawa². Nie omawiając tych dwóch ostatnich warto w zarysie scharakteryzować model sądowego stosowania prawa³.

Podmiot stosujący prawo nie pozostaje w żadnym stosunku służbowym czy organizacyjnym wobec adresatów wydawanej decyzji stosowania prawa. Nie jest też osobiście zainteresowany w decyzji, która zapada na podstawie niezależnych od niego reguł. Sytuację podmiotu stosującego prawa wyraża paremia *nemo index in causa sua*.

Decydent jest niezawisły od wszelkich autorytetów w ramach podejmowania decyzji i podlega tylko wiążącym go regułom. Reguły te to ustawy, którym decydent sędzia jest podporządkowany, choć wiążą go jeszcze i inne akty normatywne nie będące ustawą – stanowi to odrębny problem, którego tu nie omawiam.

Niezainteresowanie decydenta wynikiem decyzji zakłada jej obiektywność i wiąże się z instytucją wyłączania decydenta w normatywnie określonych sytuacjach.

Reguły, na podstawie których zapada decyzja, są niezależne od decydenta w tym sensie, że ich nie ustanawia. Jednak istnienie luzów decyzyjnych nie pozwala na dosłowne rozumienie tego stwierdzenia. Decydent nie tworzy tych reguł, lecz je stosuje, co – jak wiadomo – wiąże się z wieloma kontrowersjami teoretycznymi i ideologicznymi.

Podmiot stosujący prawo jest kompetentny w swym działaniu i sposób stosowania prawa określają przepisy proceduralne. Kompetencja podmiotu nie wynika z pozycji, jaką zajmuje w systemie organizacji (kompetencja ogólna), lecz jest określona ze względu na charakterystykę rozstrzyganych spraw lub stosowania przepisów (kompetencja szczególna).

¹ Por. ogólne omówienie wszystkich aspektów działania Sądu Najwyższego w pracy zbiorowej L. Garlicki, Z. Resich, M. Rybicki, S. Włodyka, *Sąd Najwyższy PRL*, Wrocław 1983 i cyt. lit.

² O rozgraniczeniu tych trzech modeli por. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, rozdz. 22.1.

³ J. Wróblewski, *Sądowe i pozasądowe stosowanie prawa – problemy teorii i ideologii*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1981, t. XXVI, s. 9–12.

Uregulowanie proceduralno-kompetencyjne stosowania prawa jest traktowane jako jedna z gwarancji podjęcia decyzji właściwej ze względu na zakładane wartości.

Właściwość decydenta jest związana zarówno z oceną doniosłości rozstrzyganych spraw, jak i z doбором decydentów na poszczególnych szczeblach hierarchii organów rozstrzygających.

Stosowanie prawa polega na ustaleniu konsekwencji prawnych faktów uznanych za udowodnione na podstawie obowiązujących norm prawnych. Ustalenie to wiąże *erga omnes*. Stopnie luzu decyzyjnego są zróżnicowane, jednak w zasadzie nie ma decyzji opartych na swobodnym uznaniu.

Sytuacje wywołujące potrzebę wiążącego ustalenia są różne. Konsekwencje mogą być rozpatrywane w perspektywie stosunków osobistych, ekonomicznych, psychologiczno-wychowawczych itp. bądź w wymiarze indywidualnym adresata decyzji, bądź w szerszym wymiarze. Konsekwencje te, w ujęciu teoretycznym, są traktowane jako sankcje czynności zwykłych; natomiast w stosunku do czynności konwencjonalnych dojść może jeszcze następstwo w postaci stwierdzenia lub orzeczenia ich nieważności. Ustalenia konsekwencji, po spełnieniu proceduralnie wyznaczonych warunków, są ogólnie wiążące, co stwarza lub ma zapewniać pewność prawną w odniesieniu do przedmiotu decyzji.

Badania teoretyczne wykazują, że w omawianym modelu stosowania prawa występuje szereg luzów decyzyjnych (luzы walidacyjne, interpretacyjne, dowodowe, wyboru konsekwencji). Istnienie tych luzów, z których część jest prawnie chroniona, sprawia, że decydent ma pewną swobodę, z której korzysta realizując bardziej czy mniej konsekwentnie i świadomie politykę stosowania prawa. Ale charakterystyczne jest, że z reguły ani podjęcie decyzji, ani typ ustalanych konsekwencji nie są pozostawione uznaniu decydenta.

Decyzja stosowania prawa jest podejmowana w sytuacji sporu lub też w sytuacji nieustalenia. Ta pierwsza występuje między stronami zgłaszającymi wobec decydenta odrębne roszczenia w sensie procesowym, ta druga – gdy ustalenie stanu prawnego wymaga decyzji stosowania prawa.

Sytuacja sporu jest charakterystyczna dla podejmowania wszelkich decyzji, w których procesowo występuje kontradiktoryjność. Niezależnie od jej rozmaitych wariantów procesowych charakterystyczne jest dla niej wysuwanie sprzecznych (lub co najmniej niezgodnych ze sobą) żądań – jest więc spór przed niezaangażowanym osobiście arbitrem.

Sytuacja nieustalenia polega na tym, że *ex lege* wymagane jest stwierdzenie określonego stanu prawnego przez organ stosujący prawo. Decyzja służy usunięciu niepewności, gdy waga spraw jest tego rodzaju, że zabezpieczenie wartości realizowanych w stosowaniu prawa wymaga podjęcia decyzji.

Decyzja stosowania prawa jest normą jednostkową i konkretną, chyba że

przepisy prawa stanowią inaczej. Nie przesądza to możliwości funkcjonowania decyzji w sposób analogiczny do norm ogólnych i abstrakcyjnych.

Decyzja, traktowana jako norma jednostkowa i konkretna, reguluje określone zachowanie adresata przez ustalenie konsekwencji prawnych faktów sprawy. Decyzja rozstrzyga tylko sprawę, w której została podjęta – wyjątkiem jest sytuacja, gdy *ex lege* decyzja formułuje regułę, którą mają się kierować inni decydenci. Wyjątek ten albo jest traktowany jako *sui generis* stosowanie prawa, albo też ujmuje się go jako czynność, która tworzy normy o charakterze ogólnym i abstrakcyjnym. Typowym przypadkiem dla systemu prawa polskiego są wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej wydawane przez Sąd Najwyższy. Nawet decyzje będące normami jednostkowymi i konkretnymi, zwłaszcza pochodzące z najwyższej instancji sądowej, *de facto* wpływają na podejmowanie innych decyzji niższych ogniw hierarchii orzekającej. Istnienie tego faktycznego wpływu da się wyjaśnić szeregiem czynników, nie zmienia jednak normatywnego statusu decyzji i braku wiążącej reguły precedensu.

Funkcjonalnie decyzja stosowania prawa służy stwierdzeniu zgodności określonych faktów z regułami, które stanowią jej podstawę, oraz ustaleniu konsekwencji zgodnie z obowiązującymi regułami decyzji.

Tak wąskie ujęcie funkcji decyzji podkreśla ograniczony zakres instrumentalny sądowego stosowania prawa. Podstawową rolę w spełnianiu tej funkcji gra sformułowanie zwrotu stosunkowego określającego relacje zgodności albo niezgodności faktu i normy. Ale poprzez określenie konsekwencji prawnych decydując realizuje rozmaite cele korzystając z posiadanych luzów decyzyjnych. Dlatego też pośrednio funkcje stosowania prawa są uwarunkowane przez ideologię, jaką decydujący przyjmuje.

C. W stosunku do tego ogólnego modelu teoretycznego Sąd Najwyższy wykazuje pewne cechy szczególne, doniosłe dla naszych rozważań.

Po pierwsze, decyzyjna działalność Sądu Najwyższego nie jest ograniczona do rozstrzygania konkretnych przypadków, gdyż zakres jego funkcji judykacyjnych jest szerszy.

Po drugie, ustalenia Sądu Najwyższego w formie różnego rodzaju uchwał nie stanowią norm jednostkowych i konkretnych, lecz są to normy ogólne i abstrakcyjne. W związku z tym właśnie szeroko jest dyskutowana charakterystyka normatywna wytycznych wykładni i praktyki sądowej.

Po trzecie, funkcjonalna charakterystyka decyzji sądowej odnosi się tylko do części decyzji Sądu Najwyższego, gdyż pewne jego uchwały spełniają funkcje zapewnienia prawidłowości i jednolitości orzecznictwa (por. cyt. art. 2 ust. 3 ustawy o Sądzie Najwyższym).

II. SPOSOBY ANALIZY SĄDOWEGO STOSOWANIA PRAWA PRZEZ SĄD NAJWYŻSZY

A. Sądowe stosowanie prawa jest rozpatrywane z różnych punktów widzenia. We współczesnej refleksji teoretycznej podstawowe z nich to podejście opisowe, teoretyczne oraz normatywne (postulatywno-krytyczne)⁴.

W ramach pierwszego z wymienionych podejść opisuje się sądowe stosowanie prawa w postaci orzecznictwa (materiał decyzji), procesów podejmowania decyzji (materiał psychologiczny) lub też z punktu widzenia funkcji, jaką orzecznictwo spełnia w kontroli społecznej przez prawo (materiał funkcjonalny).

W ramach podejścia teoretycznego, na podstawie materiału opisowego, konstruuje się modele sądowego stosowania prawa: model decyzyjny (materiałny lub proceduralny), model informacyjny procesu przetwarzania informacji lub też model systemowy traktujący sądowe stosowanie prawa jako element funkcjonowania społeczeństwa.

W ramach podejścia normatywnego formułuje się wzorce właściwego działania sądu wskazując dyrektywy stosowania prawa lub wartości, jakie powinien on realizować i chronić. Wśród modeli normatywnych wyróżniam model prawny, wyznaczony przez przepisy prawa obowiązującego, model doktrynalny opracowany przez prawoznawstwo, oraz model polityczny wskazujący, jak prawo winno być stosowane z punktu widzenia ideologii politycznej.

B. Wskazane podejścia odnoszą się również do stosowania prawa przez Sąd Najwyższy. Opis stosowania prawa przez Sąd Najwyższy polega przede wszystkim na zbieraniu i uogólnianiu materiału orzecznictwa. Jest związany z analizą funkcjonalną wówczas, gdy bada się wpływ tego orzecznictwa na praktykę sądowego stosowania prawa⁵. Teoria prawa buduje teoretyczne modele decyzyjne, informacyjne i systemowe sądowego stosowania prawa, które można zastosować przy ewentualnej konkretyzacji i wzbogaceniu do stosowania prawa przez Sąd Najwyższy. Wiąże się to z badaniem skuteczności działania Sądu Najwyższego z punktu widzenia celów jego działania i prawnie wyznaczonych kompetencji określających jego instytucjonalną pozycję.

⁴ Por. ogólnie J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa* (dalej SSP), Warszawa 1988, rozdz. II-V.

⁵ Por. opracowania roli poszczególnych Izb Sądu Najwyższego w zapewnieniu prawidłowości oraz jednolitości wykładni i stosowania prawa w *Rola Sądu Najwyższego w ochronie socjalistycznych dóbr i wartości*, „Nowe Prawo” 1984, t. 11-12; K. Piasecki (*Izba Cywilna i Administracyjna*); J. Barłoszewski, W. Żebrowski (*Izba Karna*), S. Mendyka (*Izba Wojskowa*), S. Perestaj (*Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych*).

Prawny model normatywny stosowania prawa przez Sąd Najwyższy jest wyznaczony przez regulację konstytucyjną oraz inne przepisy, a w szczególności przez ustawę o Sądzie Najwyższym⁶. Elementy modelu normatywnego doktrynalnego zawierają opracowania nauki dotyczące Sądu Najwyższego⁷ oraz wynikają z analizy orzeczeń dokonywanej przez prawoznawstwo. Elementy normatywnego modelu politycznego występują w dyskusjach oceniających stan prawny, przygotowujących postulaty *de lege ferenda* oraz, ewentualnie, w ocenach działalności Sądu Najwyższego w organach władzy lub organizacjach politycznych.

Z postulatywno-krytycznego punktu widzenia warto podkreślić także wewnętrzne oceny dokonywane przez sam Sąd Najwyższy, gdy ustosunkowuje się do swych własnych decyzji w toku działalności stosowania prawa. Chodzi o utrzymanie linii orzecznictwa, o przypadki rozbieżności orzecznictwa oraz o specjalnie kwalifikowane decyzje (orzeczenia składu 7 Sędziów, Izby Izb Połączonych itd.).

C. Sądowe stosowanie prawa jest szczególnym rodzajem stosowania prawa, wiążącym się ze specjalnymi standardami uzasadniania decyzji oraz oczekiwaniami społecznymi. Wykazuje to analiza modelu sądowego stosowania prawa w zestawieniu z modelem administracyjnego i modelem kierowniczego stosowania prawa⁸. Świadczą o tym instytucje sądowej kontroli decyzji zapadających w pozasądowym stosowaniu prawa.

W sądowym stosowaniu prawa szczególna rola przypada Sądowi Najwyższemu. Wyznacza ją zarówno prawne usytuowanie wyrażające się w kompetencjach Sądu Najwyższego, a zwłaszcza w jego nadzorze judykacyjnym⁹ oraz w faktycznej roli jego orzeczeń.

W moim opracowaniu ograniczam się do trzech wybranych grup zagadnień, które z punktu widzenia refleksji teoretycznej są ważne w analizie stosowania prawa przez Sąd Najwyższy. Są to: 1) Sąd Najwyższy a tzw. trudne przypadki, 2) Sąd Najwyższy a aksjologia prawa i jego stosowania, 3) Sąd Najwyższy a argumentacja prawnicza.

Analiza tych tematów pozwala uwypuklić doniosłe właściwości funkcjonalne stosowania prawa przez Sąd Najwyższy.

⁶ Por. L. Garlicki, *Pozycja ustrojowa Sądu Najwyższego*, [w:] *Sąd Najwyższy...*, rozdz. II.

⁷ Np. M. Rybicki, *Geneza i ewolucja Sądu Najwyższego w Polsce*, [w:] *Sąd Najwyższy...*, s. 36, 45.

⁸ J. Wróblewski, *Aksjologiczne problemy sądowej kontroli administracji*, „Państwo i Prawo” 1980, nr 1; por. W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1980, rozdz. 22.1; W. Dawidowicz, *O stosowaniu prawa przez organy administracji państwowej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji U. Gdańskiego” 1981, Prawo 9.

⁹ Por. Z. Resich, *Nadzór judykacyjny Sądu Najwyższego*, [w:] *Sąd Najwyższy...*, rozdz. V; S. Włodyka, *Specjalne środki nadzoru judykacyjnego Sądu Najwyższego*, [w:] *ibidem*, rozdz. VI.

Ze względu na ograniczone ramy tekstu nie powołuję materiału orzecznictwa, który jest łatwo dostępny w przykładowo podanych opracowaniach specjalistycznych.

III. SĄD NAJWYŻSZY A TZW. TRUDNE PRZYPADKI

A. Rozgraniczenie tzw. trudnych przypadków oraz przypadków łatwych czy standardowych jest dość płynne, ale narzuca je teoretyczna analiza praktyki decyzyjnej¹⁰.

Intuicyjnie łatwo jest uchwycić skrajności sytuacji decyzyjnych. W przypadkach łatwych wszystkie elementy uzasadniające decyzję o określonej treści nie budzą wątpliwości sądu, choć mogą być atakowane przez zainteresowane strony, gdy decyzja nie jest dla nich korzystna i szukają szansy jej zmiany. W przypadkach trudnych sytuacja jest odmienna, rodzą się wątpliwości, które sąd rozstrzyga wydając decyzję, lecz które w toku instancji prowadzą do rozbieżności decyzyjnych, a czasem rodzą pytania prawne kierowane do Sądu Najwyższego. Najbardziej spektakularnym przykładem przypadków trudnych są te, które wywołują rozbieżności między różnymi składami orzekającymi Sądu Najwyższego.

Typologicznie charakteryzując przypadek łatwy i przypadek trudny wskazuję ich cechy, które w większym czy mniejszym stopniu posiadają konkretne przypadki. Pomijam w tej typologii i w dalszych rozważaniach zagadnienia walidacyjne związane z ustaleniem obowiązującego stosowanych przepisów ustawowych, gdyż *de lege lata* nie są one znaczące w praktyce sądowej¹¹.

Przypadek łatwy posiada następujące cechy: a) nie ma wątpliwości co do właściwości sądu ani reguł proceduralnych doniosłych dla podjęcia decyzji; b) tekst stosowanych przepisów jest jasny, nie budzi wątpliwości interpretacyjnych i są one stosowane w ich bezpośrednim rozumieniu („sytuacja izomorfii”)¹²; c) fakty sprawy w świetle materiału dowodowego nie budzą wątpliwości ani co do ich zaistnienia, ani co do ich kwalifikacji prawnej¹³; d) ustalenie konsekwencji prawnych faktów sprawy jest proste ze względu na treść stosowanych przepisów prawa materialnego oraz przyjętych dyrektyw wyboru konsekwencji¹⁴.

¹⁰ Por. np. N. MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford 1978, rozdz. VIII.

¹¹ Por. zagadnienie chwiejności obowiązującego, J. Wróblewski, *Nieostrość systemu prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1983, t. XXXI, s. 19–22 i cyt. lit.

¹² Por. K. Makkonen, *Zur Problematik der juristischen Entscheidung*, Turku 1965, § 5 SSP, s. 114–118; Wróblewski, *Nieostrość...*, s. 15–18 i cyt. lit.

¹³ SSP, rozdz. VIII.2.2. rozdz. X.4.

¹⁴ *Ibidem*, rozdz. IX.

Przypadek trudny charakteryzują następujące cechy: a) istnieją wątpliwości co do kompetencji sądu w sprawie oraz reguł proceduralnych; b) tekst przepisów, których zastosowanie się rozważa budzi wątpliwości interpretacyjne, od usunięcia których zależy ich stosowalność w sprawie i treść decyzji, jaka ma być wydana; wątpliwości te związane są z następującymi czynnikami: nieostrość semantyczna zwrotów zawartych w przepisie; *prima facie* sprzeczność z innymi przepisami; zastosowanie przepisu w bezpośrednim rozumieniu byłoby niecelowe lub wadliwe z punktu widzenia założonych wartości (np. sprawiedliwość, słusność itp.); c) stan faktyczny jest trudny do ustalenia w świetle przedstawionych dowodów, istnieją trudności w wyrobieniu sobie przekonania o ich wiarygodności, istnieją rozbieżności w kwalifikacji faktów sprawy związane z ich oceniającym, stosunkowym lub negatywnym wyznaczeniem przez stosowane przepisy; d) istnieją trudności co do ustalania konsekwencji prawnych faktów sprawy związane z brakiem dostatecznie ostrych dyrektyw ich wyboru i potrzebnym z ich punktu widzenia ustaleniem właściwości faktów sprawy.

To typologiczne przeciwstawienie pozwala zidentyfikować stopniowalne cechy charakteryzujące łatwe i trudne przypadki. Zachodzi między nimi różnica stopnia doniosła dla podejmowania decyzji oraz ich uzasadnienia.

B. W świetle zaproponowanej typologii przypadki rozstrzygane przez Sąd Najwyższy z reguły są trudne, chyba że przepisy proceduralne umożliwiają dojście do tego Sądu spraw, które według przyjętej tu charakterystyki są łatwe. Wystarczy wskazać trzy podstawowe wymiary tego zjawiska.

Po pierwsze, wynika to z instancyjnego usytuowania Sądu Najwyższego ze względu na rozpoznawane przezeń sprawy i proceduralnie określone przesłanki ich rozpatrywania. Sąd Najwyższy działa bezpośrednio jako ostatnia instancja orzekająca w konkretnych przypadkach.

Po drugie, Sąd Najwyższy przez uchwały stanowiące odpowiedź na postawione pytania prawne usuwa wątpliwości, jakie powstają przed sądem niższej instancji w związku z rozstrzygnięciem konkretnego przypadku. Jest to symptom trudnego przypadku. Sąd Najwyższy nie rozstrzyga go bezpośrednio, ale usuwa trudności z nim związane, występujące w opinii sądu niższej instancji. Usunięcie tych wątpliwości na drodze uchwały jest uznaniem ich zasadności, odmowa zaś udzielenia odpowiedzi wyraża przekonanie, że w opinii Sądu Najwyższego odpowiedź na nie nie jest potrzebna.

Po trzecie, Sąd Najwyższy działa poprzez wydawanie wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej. Nie jest tu potrzebne rozważanie szeroko dyskutowanej sprawy charakterystyki wytycznych jako stosowania prawa czy tworzenia prawa¹⁵. Ważne jest to, że jednym z czynników wpływających na

¹⁵ Np. S. Włodyka, *Wiążąca wykładnia sądowa*, Warszawa 1971, rozdz. 2.4; idem, *Specjalne środki nadzoru...*, s. 208–228; por. ogólnie SSP, rozdz. XV; M. Zirk-Sadowski, *Tak zwana prawotwórcza decyzja sądowego stosowania prawa*, „Studia Prawnicze” 1980, t. 1–2.

potrzebę wydania wytycznych są trudności praktyki wyrażające się w rozbieżnościach decyzji sądowego stosowania prawa. W tym sensie przynajmniej część wytycznych dotyczy przypadków trudnych, gdyż przypadki łatwe rozbieżności nie wywołują. Z tego punktu widzenia wytyczne pośrednio wiążą się z przypadkami trudnymi, ale do nich się nie ograniczają, np. wówczas gdy dotyczą zmian we względnie jednolitej judykaturze. To jednak w kontekście niniejszym pomijam.

C. Rozstrzyganie trudnych przypadków przez Sąd Najwyższy w interesującym tutaj zakresie związane jest z rozbieżnościami w sądowym stosowaniu prawa. Rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego, gdy zajmuje on względnie stałe stanowisko lub zapadają w postaci wiążących orzeczeń, wpływają ujednolicająco na tę praktykę.

W przypadku orzeczeń wiążących sprawa jest oczywista. Sąd (lub sądy) związany takim orzeczeniem ma obowiązek rozstrzygnąć trudny przypadek (czy też trudne przypadki) w sposób przez nie wskazany. Wiążące orzeczenia Sądu Najwyższego są więc czynnikiem *ex lege* ujednolicającym sądowe stosowanie prawa¹⁶, a warto podkreślić, że instytucje wykładni wiążącej są stosunkowo bardzo szeroko rozwinięte w naszym systemie. Sąd Najwyższy działa tutaj *ex auctoritate*, jako autorytet normatywny (por. pkt V.C). Jednolitość ta jest tym większa, im bardziej stała jest linia orzecznictwa Sądu Najwyższego.

Ceteris imparibus odnosi się do orzeczeń Sądu Najwyższego, które nie mają mocy wiążącej, lecz są uwzględniane w praktyce w stosowaniu prawa przez niższe instancje. Sąd Najwyższy działa tu jako „autorytet faktyczny” (por. pkt V.C) tym silniejszy, im bardziej stałe i wewnętrznie spójne jest jego orzecznictwo.

Zakres ujednolicenia sądowego stosowania prawa przez Sąd Najwyższy posiada trzy wymiary: ustalenia interpretacyjne, postępowanie dowodowe oraz wybór konsekwencji prawnych.

W ustaleniach interpretacyjnych Sądu Najwyższego chodzi o kontrolę sądowej wykładni operatywnej oraz wyznaczenie dyrektyw interpretacyjnych i ocen występujących w wykładni prawa. Dotyczy to również rozumienia reguł i ocen, do których odsyłają stosowane przepisy prawa obowiązującego („reguły odesłania”), a typowym przykładem są zasady współżycia społecznego¹⁷.

Ujednolicenie wykładni polega na wskazaniu rozumienia budzących wątpliwości zwrotów w języku prawnym względnie w konkretnych sytuacjach jego

¹⁶ Por. przyp. 5.

¹⁷ Por. J. Wróblewski, *Przepisy odsyłające*, „Zeszyty Naukowe UŁ” 1964, z. 35; idem, *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław 1973, rozdz. IX.

użycia. Istnienie luzów interpretacyjnych jest faktem znanym w praktyce i wyjaśnionym w teorii. Ujednolicenie korzystania z tych luzów w sposób wiążący lub faktyczny wpływa na decyzje sądowego stosowania prawa, a może być wykorzystywane również poza nim.

W zakresie decyzji dowodowych sytuacja orzecznictwa Sądu Najwyższego jest odmienna niż w dziedzinie wykładni ze względu na zasadę swobodnej oceny dowodów. Swobodna ocena dowodów łączy się z wymogiem uzasadnienia decyzji dowodowej, które jest kontrolowane instancyjnie właśnie z punktu widzenia spójności decyzji z jej przesłankami, zasadnością przyjęcia tych przesłanek i wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy¹⁸. Kontrola tych wymogów uzasadnienia pozwala Sądowi Najwyższemu formułować standardy poprawności bez naruszenia powołanej zasady. Dotyczy to również ogólnych wskazań co do korzystania z różnych środków dowodowych oraz ekspertyz.

W zakresie wyboru konsekwencji orzecznictwo Sądu Najwyższego ujednolica sądowe stosowanie prawa przez interpretację odpowiednich przepisów oraz przez formułowanie dyrektyw ustalania tych konsekwencji w nawiązaniu do konkretnych decyzji lub też w sposób generalny w wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej.

We wszystkich trzech zakresach ujednolicająca działalność Sądu Najwyższego prawnie lub faktycznie zawęża zakres luzu decyzyjnego sądów. Wiąże się to z ograniczeniem swobody wyboru uzasadnionymi przyjętymi przez Sąd Najwyższy ocenami, a więc kształtuje aksjologię sądowego stosowania prawa (por. pkt IV.).

D. Nasuwa się zagadnienie wpływu rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego na sądowe stosowanie prawa w aspekcie funkcji ujednolicającej. Jest faktem, że w pewnym zakresie tego typu rozbieżności istnieją¹⁹. Można je wyjaśnić właśnie tym, że Sąd Najwyższy ma do czynienia z przypadkami trudnymi, że w ich rozstrzyganiu ogromną rolę grają różne luzy decyzyjne i oceny. Praktycznie rozbieżności dotyczą głównie wykładni.

Analiza teoretyczna wykazuje, że decyzje interpretacyjne są uzasadnione przez dyrektywy interpretacyjne oraz oceny potrzebne do ich wyboru oraz, niejednokrotnie, do ich stosowania. Oceny te nie są jednolite, a aksjologia systemu prawa i jego stosowania praktycznie nie jest ściśle określona, lecz wypracowuje się ją w praktyce decyzyjnej (por. pkt IV.E). Dlatego rozbieżności decyzyjne są nieuniknione tak na niższych szczeblach sądowego stosowania

¹⁸ J. Wróblewski, *Kontrola decyzji sądowej. Wybrane zagadnienia teoretyczne*, „Państwo i Prawo” 1976, nr 8–9, s. 25 i n.

¹⁹ Por. S. Włodyka, *Gwarancje prawidłowego orzecznictwa Sądu Najwyższego*, [w:] *Sąd Najwyższy...*, s. 286 i n., co rzutuje na niemożliwość określenia „jedyną prawidłową wykładni” (s. 229) – jest to potwierdzone analizą teoretyczną SSP, rozdz. IX.6, gdyż prawidłowość wykładni jest zrelatywizowana do argumentów ją uzasadniających.

prawa, jak i w Sądzie Najwyższym. Możliwość ich istnienia między sędziami uwzględnia prawo z jednej strony zapewniając niezawisłość sędziowską i podporządkowanie sędziego w zakresie orzekania tylko ustawie, z drugiej zaś strony uznając (praktycznie u nas mało wykorzystywaną) instytucję zdania odrębnego²⁰.

Rozbieżności decyzyjne w Sądzie Najwyższym albo nie prowadzą do instytucjonalnie przewidzianego sposobu ich rozstrzygnięcia w postaci orzeczeń specjalnych składów orzekających, albo też do nich prowadzą. W pierwszej sytuacji uznaje się zapewne, że sprawa nie wymaga ujednolicenia, w drugim zaś dochodzi do wiążących orzeczeń. Analiza tych dwóch typów sytuacji jest odrębnym interesującym zagadnieniem.

Tu wystarczy stwierdzić, że przy usunięciu rozbieżności Sądu Najwyższego działa ujednolicająco w sposób, jaki wcześniej omówiłem (pkt III.C). Natomiast bez ich usunięcia sądy niższej instancji, które szukają wskazówek i pomocniczych argumentów uzasadniających ich decyzje, stają przed wyborem między rozbieżnymi orzeczeniami Sądu Najwyższego. Jeżeli w tych sytuacjach mówić o funkcji ujednolicającej to w sensie względnym wskazania alternatywnych kierunków, a nie jednego kierunku. Ale kierunki alternatywne są wskazaniem rozstrzygnięć preferowanych przez Sąd Najwyższy, a wyłączeniem innych, które bez nich byłyby *in abstracto* „równie możliwe”.

E. Występowanie trudnych przypadków w stosowaniu prawa może być przesłanką ujednolicenia praktyki przez wytyczne Sądu Najwyższego lub też sygnałem *de lege ferenda* dla prawodawcy.

Wydaje się jednak, że nie jest praktycznie możliwe usunięcie trudnych przypadków nawet przy najwyższym poziomie techniki prawodawczej oraz najlepszego przygotowania sędziów. Istnienie tych przypadków wiąże się z właściwościami przepisów sformułowanych w języku prawnym, ze stopniem dostosowania prawa do kontekstu funkcjonalnego jego działania oraz z luzami decyzyjnymi celowo pozostawionymi przez prawodawcę do indywidualizujących decyzji dostosowanych do konkretnych sytuacji.

Istnienie trudnych przypadków wywołuje jednak potrzebę ujednolicenia sądowego stosowania prawa. Jednolitość decyzji jest jednym z warunków realizacji szeregu wartości w ramach ideologii praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej²¹.

²⁰ Por. J. Wróblewski, *Votum separatum w teorii i ideologii sądowego stosowania prawa*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1975, t. XV; dla procesu karnego, J. Bratoszewski, *Zdanie odrębne w procesie karnym*, Warszawa 1973; dla procesu cywilnego por. K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981, s. 118–120.

²¹ Elementy „ideologii praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej” zarysowuję w SSP, rozdz. XIV; *Wartości...*, s. 88 i n. oraz rozdz. III *passim*; pojęcie ideologii praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej wprowadzam w *Sądowe i pozasądowe stosowanie prawa – problemy teorii ideologii*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1981, t. XXVI, s. 16.

Elementarnym wymogiem sprawiedliwości formalnej jest, by podobne pod względem istotnym sprawy były jednolicie rozstrzygane. Jest to warunek takiej samej „sprawiedliwości pod prawem” dla wszystkich, jest to warunek pewności prawa i bezpieczeństwa prawnego, jest to korelat obiektywności decyzji sądowej²². Mówiąc ogólnie, te same przepisy prawne powinny być tak samo stosowane. Prawna świadomość społeczeństwa kształtuje się w wysokim stopniu pod wpływem informacji o stosowaniu prawa, a zwłaszcza o sądowym stosowaniu prawa²³.

Wszystko to wpływa na społeczną wagę i wartość jednolitości sądowego stosowania prawa i na rolę, jaką gra w niej Sąd Najwyższy²⁴.

IV. SĄD NAJWYŻSZY A AKSJOLOGIA PRAWA I JEGO STOSOWANIA

A. Prawo jest środkiem kontroli społecznej²⁵. Jest traktowane w związku z tym jako narzędzie do osiągnięcia założonych celów prawodawcy lub też przypisywanych prawodawcy. Cele te rekonstruuje organ stosujący prawo, jeżeli przyjmuje, że powinien przez swe decyzje cele te realizować. A to przyjmuje w szczególności sąd w naszym systemie prawa, działając zgodnie z ideologią praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej.

Prawo jest w tym sensie powiązane z wartością wyrażoną przez jego cel i wpływa na cele stosowania prawa, które mają realizować *ratio legis*.

Sądowe stosowanie prawa jest w podstawowym zakresie uregulowane przez prawo obowiązujące. Chodzi tutaj zarówno o tok podejmowania decyzji stosowania prawa (prawo postępowania), jak i o jej treść (prawo materialne).

B. Aksjologia prawa to zespół wartości, które prawo realizuje (powinno realizować) zarówno ujęte jako cele jego prawa, jak i wartości, które prawo chroni. Obejmują one zarówno wartości materialne, jak i proceduralne, ściśle ze sobą wzajemnie powiązane.

Aksjologia prawa nie jest w żadnym systemie prawa *expressis verbis* sformułowana z wyjątkiem wskazania ogólnych celów w najbardziej podstawowych przepisach (zwłaszcza konstytucyjnych) oraz określenia w stosunkowo rzadko używanych preambułach, których charakter normatywny jest

²² Por. Wróblewski, *Wartości...*, rozdz. IV, VI, VIII.

²³ Por. zbior. red. M. Borucka-Arctowa, *Poglądy społeczeństwa polskiego na stosowanie prawa*, Wrocław 1978.

²⁴ Por. Wróblewski, *Wartości...*, rozdz. V.

²⁵ Por. np. K. Opałek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, rozdz. V. 2-4.

zresztą sporny. Dlatego też aksjologia prawa jest rekonstruowana przez doktrynę oraz praktykę prawniczą.

Prawoznawstwo zajmuje się wartościami prawa i wartościami realizowanymi przez prawo zarówno wówczas, gdy opisuje, wyjaśnia i modeluje prawo jako zjawisko społeczne i instrumentalne właściwości jego działania, jak też wówczas, gdy systematyzuje prawo i dokonuje wykładni doktrynalnej jego przepisów. Prawoznawstwo zajmuje się również tymi aksjologiami analizując w glosach praktykę stosowania prawa, a zwłaszcza (czy niemal wyłącznie) stosowanie prawa przez Sąd Najwyższy.

Praktyka prawnicza, a ściślej orzecznictwo sądowe, w uzasadnieniach decyzji rekonstruuje aksjologię prawa oraz wyraża aksjologię stosowania prawa przez dokonywane oceny. Konkretyzuje też aksjologię stosując reguły, do jakich odsyłają stosowane przepisy prawa, np. zasady współżycia społecznego.

Aksjologia prawa i jego stosowania nie jest ujęta w postaci uporządkowanego systemu, który by wyznaczał decyzje i wystarczał na potrzeby sądowego stosowania prawa²⁶. Dlatego też aksjologia ta jest kształtowana w procesie podejmowania i/lub uzasadnienia decyzji, a w szczególności decyzji sądowego stosowania prawa.

C. Trudno przecenić rolę ocen w sądowym stosowaniu prawa. Analiza teoretyczna wykazuje ją wyraźnie wskazując jednocześnie nietrafność skrajnych tradycyjnych ujęć właściwych kierunkom pozytywistycznym oraz wadliwość irracjonalistycznych koncepcji tzw. wolnego prawa, zwłaszcza w jego radykalnych wersjach. Podczas gdy te pierwsze nie widziały roli ocen w podejmowaniu decyzji traktując je jako mechaniczno-logiczne operacje wnioskowania, te drugie odrzucały możliwości (i nawet potrzebę) ich racjonalnego uzasadnienia i kontroli.

Analiza teoretyczna uzasadnień decyzji sądowego stosowania prawa wykazuje rolę ocen w decyzjach sądowego stosowania prawa²⁷. Ze względu na założone rozmiary opracowania ograniczam się do szkicowego wyliczenia węzłowych punktów, w których oceny ważą na decyzjach sądowego stosowania prawa, dla uproszczenia pomijając decyzje walidacyjne.

W decyzji interpretacyjnej ocena wiąże się ze stwierdzeniem wątpliwości co do zasadności bezpośredniego rozumienia przepisu, z wyborem dyrektyw interpretacyjnych oraz – w wielu wypadkach – z ich stosowaniem. Decyzja

²⁶ O zagadnieniu systemu ocen i norm por. J. Wróblewski, *Zwroty zrelatywizowane systemowo*, „*Studia Filozoficzne*” 1978, t. 3, s. 144 i n. cyt. lit.

²⁷ W zarysie por. SSP, rozdz. X i XI.1; w nawiązaniu do koncepcji racjonalności J. Wróblewski, *Justification of Legal Decisions*, „*Revue intern. de philosophie*” 1979, 127–128 i przedruk w idem, *Meaning and Truth in Judicial Decision*, Helsinki 1988, s. 49–70; idem, *Paradigms of Justifying Legal Decisions*, [w:] *Theory of Legal Science*, red. A. Peczenik i inni, Dordrecht 1984.

dowodowa wiąże się z wyrobieniem przekonania o wiarygodności dowodów oraz ustaleniem zaistnienia faktów sprawy, gdy są wyznaczone oceniająco przez stosowane przepisy. Decyzja ustalająca konsekwencje wiąże się z ich wyborem, gdy stosowane przepisy wymagają wyboru, a obowiązujące dyrektywy luzu decyzyjnego nie eliminują. Decyzja finalna stosowania prawa jest uzasadniona przez wszystkie poprzedzające ją decyzje cząstkowe, a więc zależy od dokonanych w nich ocen.

Oceny grają więc ogromną rolę w sądowym stosowaniu prawa. Oceny te – w ramach ideologii praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej – winny być uzasadnione.

Uzasadnienia te o sądowym stosowaniu prawa w państwie socjalistycznym ogólnie polegają na powołaniu następujących argumentów uzasadniających: a) aksjologia systemu prawa socjalistycznego, a w szczególności do szeroko rozumianych jego zasad; b) aksjologia sądowego stosowania prawa, a w szczególności wartości praworządności, racjonalności decyzji oraz sprawności procesu decyzyjnego; c) wartości instrumentalne decyzji sądowego stosowania prawa, a więc ich ocena z punktu widzenia realizowanych celów w ramach decyzji zgodnej z prawem.

D. Rola stosowania prawa przez Sąd Najwyższy przejawia się m. in. w odniesieniu do aksjologii systemu prawa i jego stosowania. Oceny w sądowym stosowaniu prawa są nieuchronne, nie są ściśle wyznaczone przez prawo obowiązujące, któremu sędzia podlega i które sędzia stosuje. Istnieje więc luz oceniający w sądowym stosowaniu prawa.

Decyzje Sądu Najwyższego wpływając ujednolicająco na praktykę sądowego stosowania prawa, rekonstruują aksjologię prawa i jego stosowania, precyzują ją i formułują głównie poprzez swoje stanowisko w konkretnych przypadkach oraz poprzez generalne reguły wytycznych.

Ze względu na niedookreślenie tych aksjologii Sąd Najwyższy w swym stosowaniu prawa zarówno odtwarza tę aksjologię, jak i ją kształtuje. I w tym zakresie ujednolicenie orzecznictwa gra ogromną rolę, gdyż jest fragmentem tego niejako „kroczącego” od decyzji do decyzji precyzowania wartości, które realizują (czy powinny realizować) decyzje sądowego stosowania prawa.

V. SĄD NAJWYŻSZY A ARGUMENTACJA PRAWNICZA

A. Ideologia praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej zakłada dwie podstawowe wartości. Przestrzeganie prawa przez sąd (legalność) ma wartość dodatnią (praworządność formalna)²⁸. Decyzja praworządna winna być rac-

²⁸ Por. przyp. 21.

jonalna w tym sensie, że spośród rozstrzygnięć możliwych w ramach istniejących luzów decyzyjnych należy wybrać taką, która jest najlepiej uzasadniona. Uzasadnienie zaś najlepsze opiera się na aprobowanych przesłankach i jest prawidłowe ze względu na przyjęte reguły rozumowania uzasadniającego.

Sąd Najwyższy w ramach swego nadzoru judykacyjnego kontroluje stopień realizacji tych dwóch podstawowych wartości. Sąd Najwyższy kontroluje zgodność decyzji z prawem, gdy ustala interpretacyjne rozumienie przepisów prawa oraz sposób jego stosowania. Przepisy procedury określają działania Sądu wiążące określonych adresatów, ale działa on w tym zakresie również przez swój autorytet faktyczny (por. pkt V.C).

Sąd Najwyższy kontroluje również racjonalność decyzji sądowego stosowania prawa. Kontroluje, czy podejmowane decyzje są właściwie uzasadnione, a więc bada wagę przytaczanych argumentów i poprawność rozumowania uzasadniającego.

Podstawową doniosłość dla spełniania funkcji kontrolnej ma sposób uzasadniania własnych decyzji Sądu Najwyższego. Istnieją różne style decyzji sądowej, a w szczególności style decyzji najwyższych instancji sądowych²⁹. Z punktu widzenia argumentacji prawniczej styl uzasadnień decyzji najwyższej instancji sądowej ma podstawowe znaczenie, gdyż od niego zależy, czy jego decyzja jest tylko autorytatywnym ustaleniem (*sic volo sic iubeo*) czy też wskazuje racje, dla których została podjęta na tle wątpliwości związanych z rozpatrywaną sprawą czy też nasuwających się w praktyce orzecznictwej. Istnieje duża rozbieżność stylów tych instancji: od lakonicznej deklaracji w sądownictwie francuskim po bardzo szerokie wywody najwyższego sądu federalnego USA często zaopatrzonego w sążniste zdania odrębne.

Styl decyzji Sądu Najwyższego jest zróżnicowany, ale z reguły podaje argumenty, które pozwalają na analizowanie decyzji z punktu widzenia argumentów uzasadniających.

B. Uzasadnienie decyzji Sądu Najwyższego jako instancji rozstrzygającej zawiera zarówno argumenty wymagane przez prawo obowiązujące (uzasadnienie prawne minimum) oraz inne argumenty dodatkowe, które przemawiają za przyjętym rozstrzygnięciem („prawne uzasadnienie konkretne”)³⁰. Argumenty użyte jako uzasadnienie w decyzjach sądów niższej instancji są przedmiotem krytycznej oceny i kontroli przez Sąd Najwyższy.

Argumentem uzasadniającym wymaganym przez prawo jest podstawa prawna. Jest nią przepis obowiązujący stosowany w sprawie, ewentualnie

²⁹ Por. SSP, s. 21 i n. i cyt. lit.

³⁰ Por. J. Wróblewski, *Uzasadnienie i wyjaśnienie decyzji sądowej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1976, t. XVI, s. 18 i n.

poddany wykładni operatywnej i uzupełniony przez reguły odesłania³¹. Zasadność tego argumentu sprawdza kontrola obowiązywania i stosowalności oraz ocena decyzji interpretacyjnych. W pewnych sytuacjach kontroluje się również decyzję wyboru konsekwencji ze względu na jej zgodność ze stosowanymi przepisami prawa.

Argumentem uzasadniającym wymaganym przez prawo jest podstawa faktyczna decyzji. Chodzi o wykorzystanie materiału dowodowego, jego ocenę oraz wyjaśnienie całokształtu faktów znaczących dla podjęcia decyzji. Kontroluje się głównie argumentację uzasadniającą decyzje dowodowe sądów niższej instancji.

Kontrola przez Sąd Najwyższy argumentacji zawartej w uzasadnieniu prawnym minimum obejmuje więc treść powołanych argumentów oraz sposób ich wykorzystania, a więc poprawność rozumowań uzasadniających.

Sąd Najwyższy uzasadnia swoje decyzje argumentami dodatkowymi, wychodząc poza to, co niezbędne według przepisów prawa. Typowymi argumentami posiłkowymi jest powołanie praktyki orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz, raczej sporadycznie, na doktryny prawnicze. Powołuje się orzecznictwo w postaci „linii orzecznictwa”, „ustalonego orzecznictwa” czy też konkretnych orzeczeń niekiedy z cytowaniem ich fragmentów, a czasem jedno orzeczenie³².

Argumenty te zakładają, że jednolitość decyzyjna najwyższego organu sądowego winna być akceptowana, i warta jest utrzymania. Innymi słowy powołanie tych argumentów służy tym samym wartościom co ujednolicenia orzecznictwa sądowego przez Sąd Najwyższy, tyle że odnosi się do uzasadnień decyzji tego właśnie Sądu. Czasem jednak w uzasadnieniach zaznacza się rozbieżność stanowisk składów orzekających sąd Sądu Najwyższego oraz brak mocy wiążącej ustaleń jednego składu orzekającego względem drugiego (por. pkt III.D).

Czasem argumentem uzasadniającym decyzje Sądu Najwyższego jest powołanie się na poglądy doktryny³³. O ile ten argument występuje, to przez generalne odesłanie do *communis opinio doctorum*, nie zaś do poszczególnych autorów czy też prac, co czasem spotyka się w uzasadnieniach decyzji NSA. Powołanie opinii doktryny w razie, gdy jest ona podzielona, oznaczałoby dokonanie wyboru między rywalizującymi autorytetami, co mogłoby nie wzmacniać uzasadnienia.

C. Z punktu widzenia teoretycznej analizy argumenty uzasadniające decyzje Sądu Najwyższego oraz ich wykorzystanie w praktyce stosowania

³¹ Por. SSP, rozdz. X.4; podstawa prawna w tym ujęciu obejmuje również „podstawę proceduralną” por. Piasecki, *Wyrok...*, rozdz. IV.4.

³² Por. Wróblewski, *Wartości...*, rozdz. V.3.4.

³³ Por. J. Wróblewski, *Prawoznawstwo jako „źródło prawa”*, „Państwo i Prawo” 1973, nr 7.

prawa przez sądy niższych instancji traktuję jako argumenty mieszane łączące cechy „argumentu autorytatywnego” i „argumentu racjonalności”³⁴.

„Argument autorytatywny” uzasadnia decyzję nie ze względu na swoją treść, ale źródło. Innymi słowy waga argumentu zależy od tego, kto dany argument formułuje. *Argumentum ex auctoritate* pochodzi od autorytetu zinstytucjonalizowanego (wyznaczonego przez reguły obowiązujące) lub też niezinstytucjonalizowanego, opartego na uznaniu w określonym audytorium. Pierwszy autorytet ma charakter normatywny, drugi zaś – faktyczny. Wiążące decyzje Sądu Najwyższego stanowią argument autorytatywny, dlatego że obowiązują na mocy prawa. Niezastosowanie się do nich pociąga przewidziane prawem konsekwencje. Jest to więc autorytet normatywny płynący z przepisów prawa.

Argument racjonalności polega na tym, iż przytacza racje uzasadniające decyzję nie ze względu na to, kto je formułował, lecz ze względu na ich treść oraz związek z decyzją. Uzasadnia się decyzję przez wskazanie, że poprawnie „płynie” ono z przyjętych przesłanek zgodnie z regułami rozumowania (racjonalność wewnętrzna decyzji) oraz że przesłanki te są trafnie dobrane (racjonalność zewnętrzna decyzji)³⁵. Sąd Najwyższy zgodnie ze stylem jego uzasadnień wskazuje, dlaczego podjął taką a nie inną decyzję. Pozwala na to traktowanie tych decyzji z punktu widzenia ich racjonalności, a nie tylko autorytetu normatywnego.

Nie wiążące decyzje Sądu Najwyższego w praktyce są uznawane jako argument. Wówczas jest to argument autorytatywny faktyczny, powiązany z uznaniem decyzji Sądu Najwyższego za racjonalnie uzasadnioną (argument racjonalności).

Tak więc decyzje Sądu Najwyższego mają charakter mieszany. Są to decyzje uzasadniane, a więc mogą stanowić argument racjonalny dla innych decyzji podejmowanych z powołaniem się na nie nawet, gdy nie mają one mocy wiążącej dla decydenta. Są to decyzje uzasadniane argumentem autorytetu, gdy wiążą decydenta lub gdy go nie wiążą, lecz są akceptowane.

D. Miejsce Sądu Najwyższego w systemie organów wymiaru sprawiedliwości nadaje specjalną rangę argumentacji zawartej w uzasadnieniach jego decyzji. Wpływa na to charakter mieszany argumentów powołujących decyzje Sądu Najwyższego, gdyż są to argumenty autorytetu i argumenty racjonalności.

³⁴ Por. o argumencie autorytatywnym C. Perelman, L. Olbrechts Tyteca, *Traite de l'argumentation*, Paris 1958 § 70; C. Perelman, *The New Rhetoric and the Humanities*, Dordrecht 1979, rozdz. 14.

³⁵ SSP, s. 227 i n. szerzej Wróblewski, *Justification...*, *passim*; przyjęcie tego rozgraniczenia np. R. Alexy, *Theorie der juristischen Argumentation*, Frankfurt am Main 1978, cz. C.II; M. Zirk-Sadowski, *Rozumienie ocen w języku prawnym*, Łódź 1984, rozdz. 4–6.

Sąd Najwyższy posiada autorytet zinstytucjonalizowany. Dlatego szereg typów jego decyzji stosowania prawa ma charakter wiążący. Decyzje te są wówczas uwzględniane przez określone kręgi ich adresatów, jako argumenty autorytetu normatywnego.

Sąd Najwyższy posiada jednocześnie autorytet faktyczny, gdy jego decyzje są używane jako argument, choć mocy wiążącej nie posiadają. Autorytet faktyczny jest związany albo z prestiżem instytucji i zaufaniem do stosowania prawa przez Sąd Najwyższy lub uznaniem, że pragmatycznie warto się z nim liczyć, albo też związany jest akceptacją decyzji Sądu Najwyższego jako dobrze uzasadnionych. Wówczas autorytet faktyczny jest powiązany z argumentem racjonalności. Sądzę, że jest to bardzo ważki aspekt stosunku do argumentacji Sądu Najwyższego.

Płyną z tego wnioski dotyczące argumentacji zawartej w uzasadnieniach Sądu Najwyższego. Idealem funkcjonowania Sądu Najwyższego byłoby, gdyby jego decyzje były przyjmowane jako argument autorytetu i racjonalności zarazem.

Z punktu widzenia funkcjonalnego jedynie część decyzji Sądu Najwyższego działa *ex autoritate* w ten sposób, że wiążą one określonych adresatów. Jakie decyzje podejmowane są w tym trybie, zależy od Sądu Najwyższego na gruncie obowiązujących przepisów proceduralnych. Natomiast nie wiążące decyzje Sądu Najwyższego mogą wywierać swój wpływ w ujednolicający sądowe stosowanie prawa wówczas, gdy są używane jako argumenty racjonalności w połączeniu z argumentem autorytetu faktycznego. Jednym z warunków takiego funkcjonowania decyzji stosowania prawa Sądu Najwyższego jest optymalne uzasadnianie swych decyzji w sposób przekonujący w sądowym stosowaniu prawa. Uzasadnienia te powinny stanowić akceptowane wzorce poprawności argumentacji prawniczej³⁶.

Jest to docelowy punkt idealny, ponieważ takie wzorce nie są dane, a zarówno rozbieżności orzecznictwa Sądu Najwyższego, jak i analiza krytyczna tego orzecznictwa w doktrynie wskazują, że niejednokrotnie trudno dojść do uzgodnionych stanowisk. Tym niemniej poprzez sposób sformułowań uzasadnień swych decyzji Sąd Najwyższy w znaczący sposób wpływa na kształtowanie argumentacji prawniczej w decyzjach sądowego stosowania prawa. Jest to warunek realizacji racjonalności w ideologii praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej.

³⁶ Dobre uzasadnienie decyzji wymaga spełniania trudnych warunków. Między realizację zasady *nil probat qui nimium probat* a argumentem *ex autoritate* leży właściwe rozwiązanie. Wydaje się, że argumentacjom zawartym w uzasadnieniach decyzji Sądu Najwyższego można stawiać inne warunki niż te, które dla uzasadnień decyzji pierwszej instancji powołują zasadą *la cour decide, elle ne discute pas* (por. Piasecki, *Wyrok...*, s. 132 i n.).

B. U. 2

VI. UWAGI KOŃCOWE

W uwagach teoretycznych o stosowaniu prawa przez Sąd Najwyższy skoncentrowałem się na zagadnieniach, które z punktu widzenia analizy jego funkcji w systemie wymiaru sprawiedliwości mają duże znaczenie. Jest to charakterystyka stosowania prawa przez Sąd Najwyższy jako trudnych przypadków, co rzutuje na problemy praktyki ich rozstrzygnięcia. Jest to rola Sądu Najwyższego w wypracowaniu aksjologii prawa i jego stosowania, gdyż w znacznym stopniu w praktyce decyzyjnej, ujednolicanej przez Sąd Najwyższy, aksjologie te się kształtuje. Jest to wreszcie rola Sądu Najwyższego w wypracowaniu wzorców właściwej argumentacji prawniczej uzasadniającej decyzje sądowego stosowania prawa.

Sądzę, że poruszone zagadnienia są istotne dla funkcjonowania tak Sądu Najwyższego, jak i sądowego stosowania prawa w całości. Dlatego właśnie rola Sądu Najwyższego w stosowaniu prawa jest doniosła: zarówno ze względu na funkcje, jakie spełnia, jak też na realizację wartości zakładanych w ideologii praworządnej i racjonalnej decyzji sądowej.

Artykuł wpłynął do Wydawnictwa
w grudniu 1989 r.

Uniwersytet Łódzki

Jerzy Wróblewski

THEORETICAL PROBLEMS OF THE APPLICATION OF LAW
BY THE POLISH SUPREME COURT DECISIONS

The statute on the Supreme Court (further abbreviation: „SC”) singles out the institutional place and the functions of the SC (1984). The provisions of the statute in question characterize the SC as the supreme organ of the Polish administration of justice. The SC is also a court and, therefore, the theoretical assertions concerning the judicial application of law and expressed in constructed theoretical models of this activity are relevant for any analysis of the SC decisions. The author outlines the model in question and discusses the particularities of the functions of the SC in respect to this model.

The SC application of law can be analyzed from the descriptive, theoretical and normative (postulative) point of view. The author presents three groups of problems.

Firstly, the author presents the features of the so-called hard cases and demonstrates that this type of cases is dominant in the SC decisions. Deciding the hard cases the SC has a relevant role in the uniformization of the administration of justice. This function is somewhat restricted by the existence of differences between various benches of the SC deciding the same case.

Secondly, the SC plays an important role in precizing the axiology of the Polish law and of its application. The theoretical analysis demonstrates the place of values in judicial decisions.

Thirdly, the SC functions according to the ideology of legal and rational decision and controls an implementation of the values of legality and rationality in the administration of justice. The author presents several arguments used by the SC stressing the interaction of the arguments of authority and of the arguments of reason.